

O powojennych edycjach dzieł romantyków polskich w Wielkiej Brytanii (lata 40. i 50. XX w.)

Historia edytorstwa dzieł Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego i Cypriana Norwida ma swój ważny – a dziś raczej zapoznany – rozdział związany z dziejami wojennego uchodźstwa i powojennej emigracji polskiej XX wieku. Wydawanie na obczyźnie utworów polskich pisarzy i poetów epoki romantyzmu było jednym z przejawów żywotności tradycji romantycznej wśród Polaków przebywających poza krajem. Należy przypomnieć, że rok 1945 okazał się przełomowy dla polskiego uchodźstwa, stającego się odtąd emigracją. Przyniósł on nie tylko zakończenie działań wojennych w Europie, lecz także nowe, bardzo niekorzystne dla Polaków i sprawy polskiej, ustalenia polityczne przyjęte przez aliantów na konferencjach w Jałcie i Poczdamie. Ponadto nastąpiło wtedy cofnięcie uznania rządowi Tomasza Arciszewskiego przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię. Zarówno premier rządu polskiego w Londynie, jak i ówczesny Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie – Władysław Raczkiewicz, zajęli w swoich oświadczeniach i orędziach stanowiska zdecydowanie odrzucające i potępiające uchwały podjęte bez wiedzy oraz zgody Polaków.

Wtedy też świadomość podobieństw doświadczeń i losów emigrantów roku 1945 – przede wszystkim walka za ojczyznę oraz sprzeciw wobec narzuconego siłą porządku w kraju – z emigrantami roku 1831

sprawiła, że Druga (Wielka) Emigracja¹ zaanektowała szeroko rozumianą tradycję romantyczną i jeszcze starszą tradycję wygnańczą. Emigranci dwudziestowieczni wpisali się w paradygmat romantyczny – przejęli od Wielkiej Emigracji podstawową ideę łączenia słowa i czynu, kultury i polityki. Podobieństwa i różnice między obiema emigracjami były już przedmiotem wielu publicystycznych i naukowych refleksji². Wymieńmy tu jedynie najważniejsze zbieżności emigracji XIX i XX wieku. Po pierwsze, obie emigracje miały charakter wojskowy i polityczny. Po drugie, były to emigracje powstałe po klęsce, a więc miały wspólne doświadczenia i ich konsekwencje – zwłaszcza kłótniowość i rozrachunki. Po trzecie, zarówno Wielka, jak i Druga Emigracja miały poważne problemy z zachowaniem ciągłości pokoleniowej, ponieważ dzieci emigrantów wychowywały się w obcej kulturze. Po czwarte, nowe położenia geograficzne, polityczne i nierzadko społeczne zachwiały (w wielu wypadkach) równowagę psychiczną emigrantów. Po piąte, obie emigracje bardzo mocno kojarzone są z literaturą. Po szóste wreszcie, literatura emigracyjna zdominowana jest ciągłym bilansowaniem swojego życia (zwrotem ku przeszłości i wymiarem biograficznym).

Nie należy jednak rozpatrywać stosunku nowej emigracji (jak też ją wówczas nazywano) do romantycznej spuścizny tylko w kategoriach całkowitego jej przejęcia. Już od czasów wojny pojawiały się głosy (m.in. Kazimierza Wierzyńskiego, Ksawerego Pruszyńskiego czy Jerzego Pietr-

1 W literaturze przedmiotu polską emigrację polityczną XX wieku (1945–1980 lub 1990) określa się zwykle mianem drugiej emigracji (Drugiej Emigracji), drugiej emigracji niepodległościowej lub Drugiej Wielkiej Emigracji.

2 Zob. m.in.: T. Terlecki, *Emigracja polska. Wczoraj i dziś*, „Wiadomości” 1946, nr 1; R. Habielski, *Niezłomni nieprzejednani. Emigracyjne „Wiadomości” i ich krąg 1940–1981*, Warszawa 1991, s. 226–230; A. Hutnikiewicz, *Historyczne i ideowe przesłanki ostatniej emigracji polskiej*, w: idem, *To co najważniejsze. Trzy eseje o Polsce*, Bydgoszcz 1996, s. 71; M. Danilewicz-Zielińska, *Szkice o literaturze emigracyjnej półwiecza 1939–1989*, wyd. 2 rozszerzone, Wrocław 1999, s. 8–15; A. Witkowska, *Troja po raz któryś*, w: *Style zachowań romantycznych. Propozycje i dyskusje*, red. M. Janion i M. Zielińska, Warszawa 1986, s. 123–140.

kiewiczza) ostrzegające przed przenoszeniem wzoru emigracji XIX do emigracji XX wieku oraz przed paraliżującym literaturę na obczyźnie kompleksem płytkich romantycznych analogii. Natomiast Gustaw Herling-Grudziński we wstępie do wydanych w Rzymie (1946) Mickiewiczowskich *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* mówi zarówno o jarzmach mesjanistycznych, jak i o aktualności idei romantycznych. Do tych pierwszych zalicza zgubny wpływ indywidualizmu romantycznego na zachowania społeczne, megalomanię narodową i zapatrzenie w dawną świetność. Z drugiej zaś strony wskazuje Grudziński na aktualność idei romantycznych – takich jak solidarność wydziedziczonych narodów, przywiązanie do humanistycznych ideałów demokracji czy odrzucenie egoizmu narodowego („za wolność naszą i waszą”).

Mimo że emigrację powojenną tworzyli byli uchodźcy rozsiani po wszystkich zamieszkałych przez człowieka kontynentach, to jednym z najważniejszych (jeśli nie najważniejszym) ośrodków Drugiej Emigracji był Londyn. W skupiskach emigrantów polskich na terenie Wielkiej Brytanii, a zwłaszcza w środowisku londyńskim, wyraźnie objawiła się żywotność romantyzmu, który stymulował postawy niepodległościowe w jakże trudnej dla Polaków sytuacji politycznej. Już od czasów wojny Londyn stał się namiastką wolności (zaczęto mówić „polski Londyn”³). To tu odrodziła się polska armia, legalny rząd, powstały kulturalne i społeczne instytucje. Zarówno w czasie trwania wojny, jak i po jej zakończeniu działały oficyny wydawnicze, ukazywały się liczne czasopisma, wydawane głównie z myślą o Polakach emigrantach.

Ważnym przejawem żywotności tradycji romantycznej w społecznościach emigrantów były ukazujące się – zarówno w czasie II wojny światowej, jak i po jej zakończeniu – edycje dzieł czterech wieszczów. Warto przypomnieć, że np. w latach 1939–1946 aż dziewięciokrotnie wydawano na obczyźnie Mickiewiczowskie *Księgi narodu polskiego i piel-*

3 Zob. np. F. Goetel, *Polski Londyn*, „Wiadomości” 1953, nr 18; R. Habielski, *Polski Londyn*, Wrocław 2000.

grzymstwa polskiego. Oczywiście niemożliwe jest tu wskazanie, a tym bardziej omówienie, wszystkich emigracyjnych (powojennych) wydań dzieł romantyków. W centrum mojej uwagi znajdują się wybrane edycje, które opublikowano w Wielkiej Brytanii w latach 1945–1959. Jest to czas uformowania się emigracji i uzyskania przez nią samoświadomości. Właśnie wtedy tradycja romantyczna odżyła z wielką mocą, a przejawiała się zwłaszcza w piśmiennictwie, życiu literackim, ruchu wydawniczym i gestach emigracji polskiej. Lata 1945–1959 są okresem szczególnej intensyfikacji tych przejawów. Wówczas na terenie Wielkiej Brytanii ukazało się łącznie 26 wydań utworów Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego i Norwida. Podstawy edycji tych wydań oraz treści wstępów i komentarzy stanowią ważne i niezagospodarowane dotąd pole badawcze.

Interesującym wprowadzeniem w tę problematykę jest artykuł, który wyszedł spod pióra emigranta – Ignacego Wieniewskiego *Wznowienia tekstów pisarzy polskich i obcych*⁴. Tłumacz *Iliady* mówi, że wznowienia tekstów pisarzy polskich i obcych „stanowiły jeden z najważniejszych odcinków frontu walki poza granicami Kraju o ratowanie kultury polskiej”⁵. Podkreśla też, że dzieła te wydawano w trosce przede wszystkim o młodzież. Według obliczeń I. Wieniewskiego, w latach 1939–1961 ukazało się 459 pozycji wznowień tekstów autorów polskich i obcych, z czego zdecydowaną większość opublikowano w latach 1940–1946 (bez tłumaczeń na języki obce)⁶. Jednak powyższe zestawienie nie uwzględniają tzw. wydań broszurowych, czyli broszur z tekstami literackimi (m.in. zasłużonego szkockiego Wydawnictwa Literackiego *Opieki nad Żołnierzem...* czy Wydawnictwa „FED”). Tymczasem w okresie wojny, jak i po jej zakończeniu właśnie owe broszury docierały do

4 Zob. I. Wieniewski, *Wznowienia tekstów pisarzy polskich i obcych*, w: *Literatura polska na Obczyźnie 1940–1960. Praca zbiorowa wydana staraniem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie*, red. T. Terlecki, t. I, Londyn 1964, s. 445–452.

5 Ibidem, s. 445.

6 Ibidem, s. 447. I. Wieniewski uwzględnił tu różne wydania tych samych autorów.

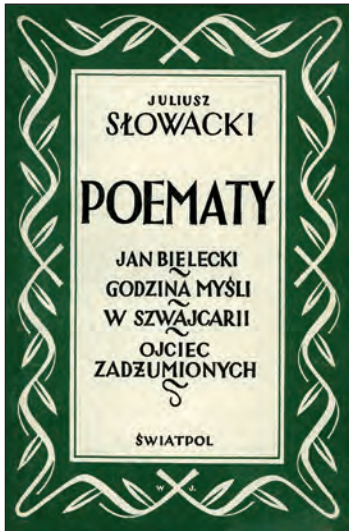
szerokiego grona odbiorców, stanowiąc tym samym istotną część ruchu wydawniczego. Dlatego też będą odnotowane w poniższym zestawieniu edycji dzieł romantyków. Wykaz wznowień tekstów czterech romantyków polskich za lata 1945–1959 (a faktycznie: 1945–1957) przedstawia się następująco.

Adam Mickiewicz:

- *Pan Tadeusz*, Księga 1, Wydawnictwo Literackie Wydziału Opieki nad Żołnierzem Jednostek Wojska Polskiego w Wielkiej Brytanii, b.m. [Szkocja] 1945.
- *Pan Tadeusz*, Orbis, Londyn 1945.
- *Grażyna*, Orbis, Londyn 1945, Książnica Narodowa.
- *Księgi pielgrzymstwa polskiego. Fragmenty*, Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem Dowództwa I Korpusu, b.m. [Szkocja] 1945.
- *Księgi pielgrzymstwa polskiego. Fragmenty*, Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem I Korpusu, b.m. [Szkocja] 1946.
- *Fragmenty z Pana Tadeusza*, Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem I Korpusu, b.m. [Szkocja] 1946.
- *Liryka emigracyjna*, Wydawnictwo Wodziański, Londyn 1946.
- *Poezje wybrane*, przedmowę napisał Jan Lechoń, wyboru dokonał Wiktor Weintraub, Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Londyn 1946.
- *Krótki wybór utworów*, Wydawnictwo Służby Opieki nad Żołnierzem I Grupy Dywizji Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia, b.m. [Szkocja] 1947.
- *Słowa do emigracji i słowa do Europy. Wybór publicystyki*, opracował Tymon Terlecki, Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Londyn 1948.
- *Pisma poetyckie. Wydanie emigracyjne w stulecie zgonu*, do druku przygotowała Maria Danilewiczowa, Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, Londyn 1956, Biblioteka Polska.

Juliusz Słowacki:

- *Ojciec zadżumionych*, Wydawnictwo „FED” dla Rannych Żołnierzy, b.m. [Szkocja] 1945.
- *Pięć listów do matki. Z podróży na Wschód*, Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem I Korpusu, b.m. [Szkocja] 1946.

- *Złota czaszka. Szczątek dramatu*, Sekcja Wydawnicza II Korpusu, b.m. [Anglia] 1946.
- *Anhelli*, Wydawnictwo Służby Opieki nad Żołnierzem I Grupy Dywizji Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia, b.m. [Szkocja] 1947.
- *Wybór pism. Wiersze różne*, opracował Mieczysław Giergielewicz, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Londyn 1947, Biblioteka Arcydzieł Polskich, t. II.
- *Wybór pism. Poematy: Jan Bielecki, Godzina myśli, W Szwajcarii, Ojciec zadżumionych*, opracował Mieczysław Giergielewicz, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Londyn 1947, Biblioteka Arcydzieł Polskich, t. III.
- *Balladyna*, opracował Mieczysław Giergielewicz, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Londyn 1947, seria: Biblioteka Arcydzieł Polskich, t. VII.

Okładka
londyńskiego
wydania
„Poematów”
Słowackiego

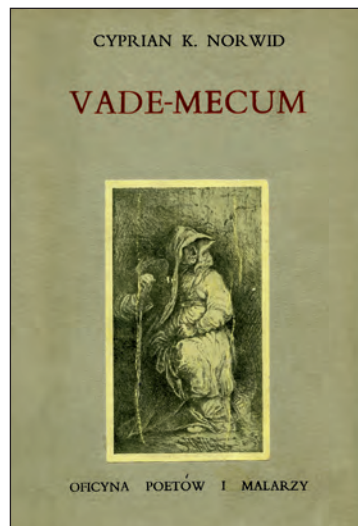
- *Fantazy. Dramat w 5 aktach*, [Sekcja Wydawnicza II Korpusu?], b.m. [Anglia] 1947.
- *Ewangelia prawdy*, komentarz ezoteryczny do pism mistycznych Słowackiego napisał Kazimierz Chodkiewicz, [b. wydawnictwa], Londyn 1949.
- *Genezis z ducha*, komentarz oprac. Kazimierz Chodkiewicz, [b. wydawnictwa], Londyn 1957, Biblioteka Okultystyczna, nr 1.

Zygmunt Krasiński:

- *Pokusa*, Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem I Korpusu, b.m. [Szkocja] 1946.

Cyprian Norwid:

- *Czarne kwiaty*, Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem I Korpusu, b.m. [Szkocja] 1946.
- *Laur dojrzały*, wyboru pism dokonał i posłowie napisał Mieczysław Giergielewicz, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Londyn 1946, Biblioteka Arcydzieł Polskich, t. I.
- *Vade-mecum*, w opracowaniu Kazimierza Sowińskiego (na podstawie fototypicznej reprodukcji autografu wydanej przez Wacława Borowego), Oficyna Poetów i Malarzy na Emigracji, Londyn 1953.
- *Pisma polityczne i filozoficzne*, zebrał i ułożył Zenon Przesmycki (Miriam), wydał i przedmową poprzedził Zbigniew Zaniewicki, rewizja tekstu: Kazimierz Sowiński, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn 1957.

Londyńskie wydanie „Vade-mecum” Norwida

Z powyższego zestawienia wynika, że najczęściej ukazywały się osobne utwory (lub cykle utworów) oraz wybory pism (poetyckich i/lub prozatorskich), najrzadziej zaś – fragmenty dzieł. Krótka prezentacja choćby tylko przykładowych edycji wymaga jednak ustalenia zasad omawiania wydań. Należałoby przy tym uwzględnić następujące kwestie.

1. Na jakiej edycji oparto dane wydanie.
2. Jakiej dokonano modernizacji pisowni. Czy zgodnie z obowiązującymi zasadami ortografii i interpunkcji, zachowując swoistości językowe poety.
3. Co zawiera tekst (jakie dzieła) oraz czy jest przedmowa lub/i posłowie.
4. Jakie są przypisy (objaśniające, odautorskie).
5. Czy edycja zawiera odmiany tekstu i dodatek krytyczny.
6. W jakim nakładzie wydano tekst.
7. Do jakiego typu wydań można zaliczyć daną edycję.

Klasyfikację wydań przejmuję z ustaleń Konrada Górskiego⁷, który wyróżnia następujące rodzaje (typy).

- Typ A – jest wydaniem przystosowanym do badań naukowych (historycznoliterackich i językoznawczych). Nie zawiera ono żadnej próby interpretacji utworu, ogranicza się jedynie do wstępu filologicznego. Podaje tekst w edycji krytycznej z rozbudowanym aparatem krytycznym. Zawarty w wydaniu typu A komentarz filologiczny umożliwia zrozumienie językowej warstwy utworu, indeks zaś pozwala na pełną lokalizację użytych w tekście wyrazów.
- Typ B – to wydanie naukowo-dydaktyczne mające kilka odmian. Wstęp do takiego wydania oprócz informacji filologicznych zawiera informacje historycznoliterackie. Komentarz również dotyczy szerszego kręgu zagadnień niż w edycji typu A. Aparat krytyczny może się pojawić, choć nie jest tu obligatoryjny, indeksu (wyrazów wraz z ich lokalizacją) zaś wydanie to nie zawiera.
- Typ C – określa wydanie szkolne i popularne, czyli przeznaczone do nauczania szkolnego lub dla szerokiej publiczności. Poza podaniem poprawnego tekstu edycja ta może zawierać wstęp i komentarz.

Pamiętając o wyżej wymienionych zasadach, można przejść do krótkiego omówienia wydań. Na początek warto przyrzeć się przykładom edycji pojedynczych utworów.

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Orbis*, Londyn 1945.

Na stronie tytułowej zamieszczona jest następująca informacja: „Tekst na podstawie pierwszego wydania”. Zgodnie ze zwyczajem zmodernizowano tu nieco ortografię i interpunkcję (dalej czytamy, że jest to trzeci reprint; dwa pierwsze ukazały się w 1940 roku). Edycja zawiera 12 ksiąg z objaśnieniami poety oraz epilog. Brak natomiast przedmowy czy posłowania i jakichkolwiek przypisów od wydawcy; nie podano też infor-

7 K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa 1975, s. 211–271.

macji o nakładzie. Zgodnie z klasyfikacją K. Górskiego można zaliczyć tę edycję do wydań popularnych (typ C).

Adam Mickiewicz, *Grażyna*, Orbis, Londyn 1945, Książnica Narodowa.

Mimo że w edycji nie zamieszczono noty bibliograficznej, to z porównania tekstów wynikałoby, że wydanie londyńskie opiera się na przedwojennym Wydaniu Sejmowym *Dzieł wszystkich* – bez zastosowania modernizacji pisowni. I w tym przypadku czytelnik bierze do ręki sam tekst, nie otrzymuje żadnego wstępu, posłowania czy przypisów. Pominięto również przypisy odautorskie, integralnie należące do tekstu poety. Nie podano informacji o nakładzie. Londyńska edycja *Grażyny* sytuuje się w typie wydań popularnych.

Juliusz Słowacki, *Balladyna*, opracował Mieczysław Giergielewicz, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Londyn 1947, Biblioteka Arcydzieł Polskich, t. VII.

„Notatka bibliograficzna” informuje, że tekst wydania oparto na pierwodruku z roku 1839 (znajdującym się w bibliotece British Museum); zmodernizowano w nim ortografię i częściowo przestankowanie, a „przy korekcie korzystano z publikacji «Juliusza Słowackiego dzieła wszystkie pod redakcją Juliusza Kleinera» tom IV, Lwów, 1924, (str. 19–195)”⁸. Wydanie M. Giergielewicza zawiera komentarz językowy i rzeczowy, nazwany jako: objaśnienia i przypisy, a także posłowie. W dziesięciostronicowym szkicu M. Giergielewicz mówi przede wszystkim o genezie *Balladyny*, o wątkach legendy i baśni w dramacie, wskazuje na echa dramatów Szekspira, podkreśla zuchwałą przenikliwość psychologiczną J. Słowackiego oraz posępną wizję świata w *Balladynie*. Rozważania M. Giergielewicza mają charakter historycznoliteracki i warto dodać, że brak w nich odwołań do emigracji XX wieku. Powyższa

8 J. Słowacki, *Balladyna*, oprac. M. Giergielewicz, Londyn 1947, s. 149.

edycja *Balladyny* (której nakładu również nie znamy) bliska jest wydaniu naukowo-dydaktycznemu (typ B w klasyfikacji K. Górskiego).

Drugą ważną grupę edycji dzieł romantyków na obczyźnie stanowią wspomniane już wybory pism (poezji i/lub prozy). Omówmy kilka przykładów.

Juliusz Słowacki, Wybór pism. Wiersze różne, opracował Mieczysław Giergielewicz, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Londyn 1947, Biblioteka Arcydzieł Polskich, t. II.

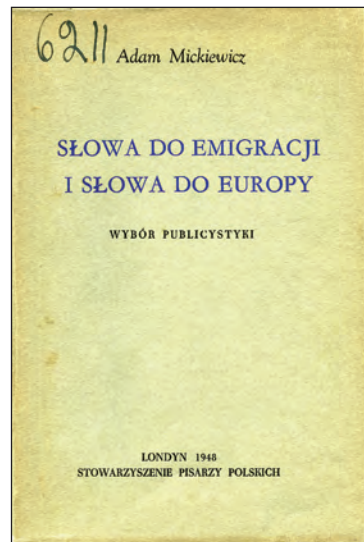
Obszerna nota bibliograficzna dokładnie informuje, które wiersze oparto na wydaniach Juliusza Kleinera, Leona Piwińskiego, Tadeusza Piniego, Artura Górskiego czy Ferdynanda Hoesika i Leopolda Meyeta. Niektóre utwory „wyjęto z”, inne zaś „podano według” tych edycji, modernizując pisownię zgodnie z obowiązującymi zasadami ortografii i przestankowania. Szesnastostronicowe posłowie M. Giergielewicza również dobrze mogłoby pełnić rolę wstępu, gdyż stanowi świetne wprowadzenie do zagadnień życia i twórczości J. Słowackiego. Na końcu książki znajduje się komentarz w postaci objaśnień i przypisów. Odnotujmy też brak informacji o nakładzie wydawniczym. *Wiersze różne* J. Słowackiego, podobnie jak *Balladynę* w opracowaniu M. Giergielewicza, można uznać za edycję naukowo-dydaktyczną (typ B).

Adam Mickiewicz, Słowa do emigracji i słowa do Europy. Wybór publicystyki, opracował Tymon Terlecki, Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Londyn 1948.

Antologia zawiera fragmenty z „Pielgrzymy Polskiego”, których tekst oparto na Wydaniu Sejmowym oraz fragmenty z „Trybuny Ludów”, zaczerpnięte z tomu „Biblioteki Narodowej” (1/27) w opracowaniu Emila Haecera. „Pisownia wyboru – mówi T. Terlecki – została całkowicie unowocześniona. Przy tym zabiegu dbano jednak o to, aby ocalić swoistości polszczyzny mickiewiczowskiej” (s. 133). Z podstaw edycji zaczerpnięto również objaśnienia, ale zmieniono je tak, by ułatwić odbiór

„czytelnikowi nawet najmniej do tego przygotowanemu”. *Posłowie* od wydawcy jasno określa charakter i cel książki: jest to antologia „żywa”; wybrane ze względu na swoją aktualność teksty publicystyczne A. Mickiewicza mają być „czymś bezpośrednio użytecznym, czymś doraźnie pomocnym nowej emigracji polskiej – emigracji 1945 roku” (s. 129). Układ niniejszego wyboru nie bierze pod uwagę chronologii publikowania artykułów, lecz ich tematykę – podzieloną na dwie części: „Słowa do emigracji” i „Słowa do Europy”. Wszystkie tytuły w tym wyborze pochodzą od wydawcy, dlatego zostały ujęte w nawias kwadratowy. Na końcu każdego tekstu podany jest oryginalny tytuł i miejsce pierwodruku. Osobną uwagę należałoby poświęcić wstępowi do antologii, noszącemu znamienne tytuł *Mickiewicz i my*. Najkrócej rzecz ujmując, można powiedzieć, że T. Terlecki niezwykle trafnie ukazuje doświadczenia wspólne dla Mickiewicza i emigrantów roku 1945, a także dostrzega w poecie wciąż żywego i bliskiego przewodnika emigracji w drodze do wielkości i wolności. Choć trudno określić wielkość nakładu tej edycji o charakterze popularnym (typ C), wiadomo że była to jedna z książek ważnych dla Drugiej Emigracji.

Nie mniej istotny był również wybór poezji A. Mickiewicza przygotowany do druku przez Marię Danilewiczową, a zatytułowany *Pisma poetyckie. Wydanie emigracyjne w stulecie zgonu*. Wybór ten ukazał się nakładem Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas” w Londynie w roku 1956. Edycja rocznicowa została już częściowo omówiona przez Mirosława Strzyżewskiego⁹, który podaje dwa źródła (przemilczane przez M. Danilewiczową) przedruków poezji A. Mickiewicza: są nimi przedwojenne Wydanie Sejmowe *Dzieł wszystkich* oraz powojenne

Londyńskie
wydanie
Mickiewicza

9 M. Strzyżewski, *Mickiewicziana w dorobku naukowym Marii Danilewicz-Zielińskiej*, „Archiwum Emigracji. Studia. Szkice. Dokumenty” 2007, z. 1 (9), s. 7–15.

Wydanie Narodowe *Dzieł*. M. Danilewiczowa już w przedmowie informuje, że dokonała modernizacji pisowni i przestankowania, zachowując przy tym odrębności gwarowe i specyficzne cechy kresowej wymowy A. Mickiewicza. Ograniczone możliwości wydawnicze sprawiły, że nie przedrukowano wszystkich pism poetyckich i zrezygnowano z objaśnień wydawcy, pozostawiając tylko przypisy autorskie A. Mickiewicza (zamieszczone na końcu tomu). Włączono natomiast do wyboru pism *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* – szczególnie bliskie emigracji powojennej. Wyjaśnia to *Przedmowa* do edycji, w której M. Danilewiczowa przypomina o tragicznej aktualności niektórych dzieł A. Mickiewicza. Należące do typu wydań popularnych *Pisma poetyckie* ukazały się w nakładzie 2500 egzemplarzy i były wyraźnym przejawem włączenia się emigracji w obchody Roku Mickiewiczowskiego.

Mam nadzieję, że sygnalizowany tylko przegląd emigracyjnych wydań dzieł romantyków doczeka się jeszcze różnorodnych badań. Już teraz można jednak zauważyć, że w omawianym tu okresie pierwszych dwunastu lat od zakończenia działań wojennych zdecydowanie przeważały wydania popularne – względnie tanie i docierające do szerokiego grona odbiorców¹⁰. Podobnie jak w okresie wojny, tak i wówczas wynikało to przede wszystkim z naglących potrzeb, a pośpiech był powodem przedruków wydań przedwojennych¹¹. Mimo to wysiłek edytorów, pracujących w niezwykle trudnych warunkach, zasługuje na przypomnienie. W 2. połowie lat 40. i w latach 50. wznowienia tekstów dzieł romantyków do druku przygotowywali badacze literatury, tacy jak: Mieczysław Giergielewicz, Wiktor Weintraub, Tymon Terlecki, Maria Danilewiczowa oraz poeta Kazimierz Sowiński. O każdym z edytorów wypadałoby mówić z osobna. Na potrzeby niniejszych rozważań dość jednak przypomnieć, że niemal wszyscy oni mieli już za sobą pewne doświadczenia w pracach edytorskich i redakcyjnych.

10 Zob. np. ogłoszenia w londyńskim tygodniku „Wiadomości”.

11 Por. I. Wieniewski, op. cit., s. 451.

Z historią edycji dzieł romantyków nierozzerwalnie łączy się jeszcze jedna ważna – choć tu z konieczności sygnalizowana – kwestia, a mianowicie działalność emigracyjnych instytucji i firm wydawniczych¹². W pierwszych latach powojennych szczególnie ożywioną, i największą pod względem ilości, działalność w zakresie wznowień dzieł romantyków polskich prowadzi rozmieszczony w Szkocji I Korpus Polski,

który obok podręczników fachowych i ogólno-kształcących publikuje serię pt. Wydawnictwo Literackie Oddziału Opieki nad Żołnierzem D-twa I Korpusu. Składają się na nią przedruki fragmentów z literatury polskiej i obcej oraz nieco prac popularno-naukowych. Seria ta, wychodząca w l. 1945–8 w zeszytach powielanych, liczących od kilkunastu do trzydziestu kilku stron, wydawana po rozwiązaniu Korpusu przez Służbę Opieki nad Żołnierzem I Grupy Dywizji PKPR, w końcu przez SPK, obejmuje 200 pozycji. Redaktorem jej był [...] Edward Federowicz, który poza tym wydał podobną serię, składającą się z 31 skryptów, a noszącą tyt. Wydawnictwo „FED” dla rannych żołnierzy i Polaków na terenach niemieckich¹³.

Równie aktywny jest wówczas Światowy Związek Polaków z Zagranicy – wydający liczne książki z zakresu literatury pięknej (przedruki i utwory pisarzy emigracyjnych), historii dawnej i najnowszej, historii literatury polskiej, a także broszury na tematy aktualne. Z pozostałych instytucji i oficyn wydawniczych publikujących dzieła Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego i Norwida należy jeszcze wymienić Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Oficynę Poetów i Malarzy na Emigracji (później Oficyna Poetów i Malarzy), Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas” czy Wydawnictwo Wodziański.

Wracając do omawianych tu wydań dzieł romantyków, warto podkreślić fakt, że zarówno liczba, jak i typ edycji dają wyraźny asumpt do

12 Zob. J. Zabielska, *Instytucje i firmy wydawnicze – oficyny drukarskie*, w: *Literatura polska na Obczyźnie 1940–1960*, t. II, Londyn 1965, s. 549–572.

13 Ibidem, s. 550–551.

dyskusji nad recepcją twórczości romantyków i żywotnością romantyzmu wśród emigracji polskiej roku 1945. Problematyka ta została już zarysowana na wstępie niniejszych rozważań, można jednak spojrzeć na nią w dodatkowym świetle, kiedy uwzględni się relację liczby wydań dzieł polskich romantyków i wydań innych pisarzy dawnych. Mam tu na myśli edycje w języku polskim, które ukazały się w Wielkiej Brytanii w latach 1945–1959. Rzecz przedstawia się następująco (kolejność według liczby wydań, każda edycja tego samego tytułu liczona jest osobno):

Autor	Liczba dzieł wydanych w języku polskim w Wielkiej Brytanii (lata 1945–1959)
Bolesław Prus	20
Henryk Sienkiewicz	15
Adam Mickiewicz	11
Juliusz Słowacki	10
Józef Ignacy Kraszewski	5
Cyprian Norwid	4
Maria Konopnicka	2
Adam Asnyk	2
Jan Kochanowski	1
Ignacy Krasicki	1
Zygmunt Krasiniński	1
Franciszek Karpiński	0
Julian Ursyn Niemcewicz	0
Mikołaj Rej	0

Oczywiście powyższe zestawienie nie wyczerpuje listy autorów, których dzieła wydawano lub nie wydawano w tym okresie. Ponadto należałoby sprawdzić, czy taka, a nie inna relacja ilościowa wynikała tylko z rzeczywistego zapotrzebowania czytelniczego, czy też może z faktu, że w czasie wojny ruch wydawniczy polskiego uchodźstwa był na tyle duży, iż zdążono już wydać wiele tekstów. Trzeba też pamiętać, że ruch wydawniczy podlegał przemianom, i tak np. później ukazały się inne utwory Z. Krasińskiego, C. Norwida. Z czasem przedruki klasyków polskich ukazujące się w kraju, choć wymagały pewnych uzupełnień, na ogół zaspokajały potrzeby emigracji¹⁴. Można by również zastanowić się, czy w środowisku emigracji londyńskiej równocześnie nie odradzała się tradycja inna niż romantyczna, ale nie jest to już przedmiotem niniejszych rozważań.

Dla uzupełnienia konieczna jest jeszcze choćby tylko wzmianka o dwóch kwestiach. Po pierwsze, nie uwzględniłem tu tekstów utworów zamieszczonych w emigracyjnych antologiach, które także zawierały dzieła lub fragmenty dzieł romantyków. Na przykład jedną z takich najważniejszych antologii były *Wiersze polskie wybrane* przygotowane przez Mieczysława Grydzewskiego i wydane w Londynie 1946 roku. Ponadto nie zajmowałem się edycjami dzieł romantyków w innych skupiskach emigrantów polskich w Europie (m.in. w Paryżu), w obu Amerykach i Azji, co mogłoby stać się przedmiotem osobnej refleksji.

14 Zob. *ibidem*, s. 572.

Marcin Kutoński

doktorant w Zakładzie Tekstologii i Edytorstwa Dzieł Literackich Instytutu Literatury Polskiej UMK w Toruniu. W pracy naukowo-dydaktycznej zajmuje się głównie historią literatury polskiej okresu romantyzmu i emigracji po roku 1945. Jest autorem siedmiu artykułów naukowych oraz kilkunastu popularnonaukowych.

TEKSTOLOGII I EDYTORSTWA
DZIEŁ LITERACKICH

Z warsztatu edytora

redaktor naczelny serii
Miroslaw Strzyzewski

PROBLEMY

/

Ziel romantyków

pod redakcją

Magdaleny Bizior-Dombrowskiej
Marcina Lutomińskiego

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2008

Redaktor naczelny serii
Mirosław Strzyżewski

Rada naukowa serii
Jacek Brzozowski (UŁ)
Grażyna Halkiewicz-Sojak (UMK)
Maria Kalinowska (UMK)
Wacław Lewandowski (UMK)
Zbigniew Przychodniak (UAM)
Teresa Winek (IBL PAN)

Recenzent tomu
Wacław Lewandowski

Projekt okładki i opracowanie graficzne
Monika Pest

Na okładce wykorzystano fragment rękopisu
Pamiętnika podróznego Cypriana Norwida

Redaktor
Mirosława Buczyńska

Korektor
Andrzej Lesiakowski

ISBN 978-83-231-2256-2

Printed in Poland

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2008

**WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA**

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87–100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: dwyd@umk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87–100 Toruń
tel./ fax (56) 611 42 38
e-mail: books@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Wydanie I

Druk i oprawa: DRUK-TOR
ul. Nieszawska 33, 87–100 Toruń

Spis treści

Słowo wstępne	9
<i>Maria Kalinowska</i>	
Profesor Zofia Stefanowska-Treuguttowa (1926–2007)	13
<i>Zbigniew Przychodniak</i>	
Duch, litera i druk. Edytorskie dylematy Juliusza Słowackiego	21
<i>Jacek Brzozowski</i>	
O kilku problemach z interpunkcją Słowackiego	41
<i>Magdalena Bizior-Dombrowska</i>	
Problemy tekstologiczne edycji <i>Samuela Zborowskiego</i> Juliusza Słowackiego	51
<i>Teresa Winek</i>	
Stanisław Pigoń jako edytor autografów <i>Pana Tadeusza</i>	73
<i>Grażyna Halkiewicz-Sojak</i>	
<i>Dzieła wszystkie</i> Cypriana Norwida – nowe wydanie krytyczne utworów artysty	93

<i>Tomasz Korpysz</i>	
O autorskiej poprawce i (nie)istniejącym cudzysłowie (na marginesie wiersza C. Norwida)	105
<i>Mirosław Strzyżewski</i>	
Zbiór korespondencji rodzinnej braci Mochnackich (z głosą na temat przygód edytora)	121
<i>Agnieszka Markuszewska</i>	
Ingerencje w pierwodruk edycji listów Kamila i Maurycego Mochnackich	139
<i>Justyna Żyśk</i>	
Wybrane zagadnienia interpunkcji 1. połowy XIX w. (casus publicystyki J. L. Żukowskiego)	163
<i>Jacek Lyszczyzna</i>	
Romantycy z drugiej półki	187
<i>Agnieszka Skoczylas</i>	
Zawierucha z Zaweruchą T. A. Olizarowskiego (o powinnościach edytora)	195
<i>Katarzyna Grabias-Banaszewska</i>	
Wybrane problemy edycji powieści A. J. Czartoryskiego <i>Pan Sędzia Deluty</i>	215
<i>Renata Czerwińska</i>	
Problemy edytorskie z <i>Pamiętnikiem</i> Feliksa Wrotnowskiego	229
<i>Edyta Gracz-Chmura</i>	
Jerzy S. Bandtkie – od bibliografii do metodologii edytorstwa	237

Marcin Lutomierski

O powojennych edycjach dzieł romantyków polskich w Wielkiej Brytanii (lata 40. i 50. XX w.)	247
From the Editor's Workshop of Romanticists' Works (Summary)	263
Indeks osobowy	275